Editör
Dr. Öğr. Üyesi Şaziye DURUKAN

EĞİTİM yayınevi

Filoloji

Alanında Uluslararası Araştırmalar VI

Aralık 2023

Editör:
Dr. Öğr. Üyesi Şaziye DURUKAN

Filoloji

Alanında Uluslararası Araştırmalar VI

EĞİTİM
yayınevi

FİLOLOJİ ALANINDA ULUSLARARASI ARAŞTIRMALAR VI

Editör: Dr. Öğr. Üyesi Şaziye Durukan

Genel Yayın Yönetmeni: Yusuf Ziya Aydoğan (yza@egitimyayinevi.com)
Genel Yayın Koordinatörü: Yusuf Yavuz (yusufyavuz@egitimyayinevi.com)
Sayfa Tasarımı: Kübra Konca Nam
Kapak Tasarımı: Eğitim Yayınevi Grafik Birimi

T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı
Yayıncı Sertifika No: 47830

ISBN: 978-625-6613-70-6
1. Baskı, Aralık 2023

Baskı Cilt
Repro Bir Matbaacılık
İvedik OSB Matbaacılar Sitesi 1514 Cad. No: 23-25 Yenimahalle/Ankara
Matbaa Sertifika No: 47381

Kütüphane Kimlik Kartı

FİLOLOJİ ALANINDA ULUSLARARASI ARAŞTIRMALAR VI
Editör: Dr. Öğr. Üyesi Şaziye Durukan
160 s., 160x240 mm
Kaynakça var, dizin yok.
ISBN: 978-625-6613-70-6

Copyright © Bu kitabın Türkiye'deki her türlü yayın hakkı Eğitim Yayınevi'ne aittir. Bütün hakları saklıdır. Kitabın tamamı veya bir kısmı 5846 sayılı yasanın hükümlerine göre kitabı yayımlayan firmanın ve yazarlarının önceden izni olmadan elektronik/mekanik yolla, fotokopi yoluyla ya da herhangi bir kayıt sistemi ile çoğaltılamaz, yayımlanamaz.

EĞİTİM
yayınevi

Yayınevi Türkiye Ofis: İstanbul: Eğitim Yayınevi Tic. Ltd. Şti., Atakent mah. Yasemen sok. No: 4/B, Ümraniye, İstanbul, Türkiye

Konya: Eğitim Yayınevi Tic. Ltd. Şti., Fevzi Çakmak Mah. 10721 Sok. B Blok, No: 16/B, Safakent, Karatay, Konya, Türkiye
+90 332 351 92 85, +90 533 151 50 42, 0 332 502 50 42
bilgi@egitimyayinevi.com

Yayınevi Amerika Ofis: New York: Egitim Publishing Group, Inc.
P.O. Box 768/Armonk, New York, 10504-0768, United States of America
americaoffice@egitimyayinevi.com

Lojistik ve Sevkiyat Merkezi: Kitapmatik Lojistik ve Sevkiyat Merkezi, Fevzi Çakmak Mah. 10721 Sok. B Blok, No: 16/B, Safakent, Karatay, Konya, Türkiye
sevkiyat@egitimyayinevi.com

Kitabevi Şubesi: Eğitim Kitabevi, Şükran mah. Rampalı 121, Meram, Konya, Türkiye
+90 332 499 90 00
bilgi@egitimkitabevi.com

İnternet Satış: www.kitapmatik.com.tr
+90 537 512 43 00
bilgi@kitapmatik.com.tr

kitapmatik
ilk okuyan siz olun
internetteki kitapçınız

İÇİNDEKİLER

ÖN SÖZ.....V

ŞEREF HANIM DİVANI'NDAKİ LUGAZLARIN ÇÖZÜMÜ 1
Emel ÇELİK

ÂŞIKLIK GELENEĞİNİN GÜNÜMÜZDE YAŞAYAN BİR TEMSİLCİSİ: AFŞİNLİ ÂŞIK PENAHİ EMİRLİOĞLU 13
Adnan BOYUNDURUK

AHLAKA DAİR BİR ESER ÜZERİNE DEĞERLENDİRMELER 29
Bilal ELBİR

YAHYA KEMAL'İN BAKIŞIYLA ZİYA GÖKALP ZİYA GÖKALP FROM THE PERSPECTİVE OF YAHYA KEMAL 43
Sevim KARABELA ŞERMET

OSMAN BALCIGİL'İN 'DANTE'NİN İSTANBUL CEHENNEMİ' ROMANI: YAPISÖKÜM PERSPEKTİFİNDEN BİR ÇÖZÜMLEME 57
Ahmet USLU

NEHCÜ'L-FERÂDÎS'TE SEVGİ İFADESİ TAŞIYAN FİİLLER – III 97
Melek ÇUBUKCU

KAHRAMANMARAŞ KAPALI ÇARŞI ESNAFI ARASINDA YAŞAYAN ATASÖZLERİ ÜZERİNE BİR İNCELEME.....125
Adnan BOYUNDURUK

TÜRKİYE'DE ARAPÇA–TÜRKÇE ALTYAZI VE DUBLAJ ÇEVİRİLERİNİN AKADEMİK MÜFREDATTAKİ YERİ: SORUNLAR VE ÇÖZÜM ÖNERİLERİ.....143
Yusuf CEYLAN, Senem CEYLAN

ÖN SÖZ

Değerli okuyucu; filoloji, eski çağ dil ve edebiyatlarından günümüz dil ve edebiyatlarına ve çeviribilime kadar birçok bilim alanını içinde barındıran bir zenginliğe sahiptir. Bu zenginlik, alanda biçim, yöntem ve içerik bakımından farklı birçok araştırma biçiminin ortaya çıkmasına neden olmuştur.

"Filoloji alanında Uluslararası Araştırmalar VI" isimli bu kitapta da hem biçim hem yöntem hem de içerik bakımından farklı araştırmalara yer vermek amaçlanmıştır. Bu kapsamda kitabın içerisinde Dünya dilleri ve edebiyatlarına, eski ve yeni Türk edebiyatı ile Türk halk edebiyatı alanlarına ait araştırmalara yer verilmiştir. Kitapta filoloji alanında bilimsel çalışmalar yürüten kıymetli bilim insanlarının kaleminden çıkan sekiz araştırma yer almaktadır. Kitaba bilimsel çalışmalarıyla destek olan ve emeği geçen bölüm yazarı akademisyenlerimize ve meslektaşlarımıza teşekkür ederim.

Saygılarımla…

Dr. Öğr. Üyesi Şaziye DURUKAN

NEHCÜ'L-FERÂDÎS'TE SEVGİ İFADESİ TAŞIYAN FİİLLER – III

Melek ÇUBUKCU[1]

1. GİRİŞ

Sevgi kavramına yönelik söz varlığını tespit etme amacı taşıyan bu çalışmada, Nehcü'l- Ferâdîs' te "sevgi" ifadesi taşıyan fiiller tespit edilmiş, bu fiillerin farklı kullanım örnekleri, hem çeviriyazısı hem de günümüz Türkiye Türkçesi ile birlıkte verilmiş, tekrar eden örneklerde ise yalnızca sayfa ve satır numarası verilmekle yetinilmiştir. Dinî bakımdan önem taşıyan bu eser, içerdiği "sevgi" sözcükleri yönüyle de bu yönünü açığa çıkarmaktadır. Tanrı'ya sevgi, Peygambere sevgi, sahabeye sevgi, yöneticiye sevgi, insanlığa sevgi gibi pek çok başlık altında yer alan bu fiiller, kullanıldıkları alanlara göre sınıflandırılmış, düzenli olarak "birlikte kullanım" örnekleri varsa bunlara da yer verilmiştir. Metin için Janos Eckmann'ın hazırlayıp, Semih Tezcan ve Hamza Zülfikar'ın yayımladığı*, Nehcü'l- Ferâdîs I Metin - II Tıp*kı*basım* (TDK, 1995) ; sözcüklerin anlamları için Aysu Ata'nın hazırlamış olduğu *Nehcü'l-Ferâdìs-Uştmahlarnın Aç*uk *Yolı III- Dizin-Sözlük* (TDK, 1998) ; eserin günümüz Türkiye Türkçesine aktarımı için Bilal Aktan'ın *Nehcül-Ferādis- Cennetlerin Aç*ık *Yolu* (TDK, 2017) adlı çalışmalarına başvurulmuştur. İlgili sözcüklerin Eski Türkçedeki kullanım şekillerini görebilmek için S.G. Clauson'un *An Etymological Dictionary of Pre-Thirteenth Century Turkish* ; Besim Atalay'ın *Divanü Lüġat'it Türk I-II-III-Çeviri* ve *Divanü Lüġat'it Türk IV-Dizin* (TDK, 2006) adlı çalışmalarına başvurulmuştur.

Eser oldukça hacimli olduğundan "sevgi" ifadesi taşıyan fiiller üç bölüme ayrılmış, birinci bölüm olan "A-Ö" maddeleri arasında yer alan sevgi fiilleri ve çalışmanın ikinci bölümü olan "S-T" maddeleri arasındaki sevgi fiilleri tarafımızca iki ayrı çalışmada[2] konu edilmiştir[3]. Bu yayında ise çalışmanın üçüncü bölümü olan "U-Z" maddeleri arasındaki sevgi fiilleri incelenmiştir.

1 Dr.Öğretim Üyesi, Çukurova Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, melek0134@gmail.com , Orcid: 0000-0001-6821-2681

2 Çubukcu, M. (2023) . Nehcü'l- Ferādis'te Sevgi İfadesi Taşıyan Fiiller , Toplumsal Araştırmalar Merkezi, 2. Uluslararası Sosyal Bilimler Kongresi, 19-21 Mayıs, Kaş- Antalya (Sunulmuş, Özet Metni Basılmış Bildiri)

3 Çubukcu, M. (2023). Nehcü'l- Ferādis'te Sevgi İfadesi Taşıyan Fiiller- II, Bidge Yayınları, (Aralık- 2023 Yayımlanacak Kitap Bölümü)

2. BULGULAR

Bu çalışmada Nehcü'l- Ferādis'te geçen sevgi ifadesi taşıyan fiillerden "U-Z" maddeleri arasında kalan fiiller incelenmiştir. Bu fiiller *ulan-, uluġla-, umun-, una-, uy-, üḍür-, yalbar-, yanaş-, yapşun-, yara-, yaraş-, yarlıḳa-, yawu-, yawun-, yışı-* fiilleridir**.**

1. ULAN-: Ulaşmak, kavuşmak, varmak

Clauson'un Sözlüğünde Yer Alan Kayıtlar

Clauson fiilin "ula-" fiilinden dönüşlü olduğunu, bir şeye dahil olmak, katılmak anlamlarında genellikle yönelme durumu eki alarak kullanıldığını, fiilin Çağdaş Türk lehçelerinin çoğunda yaşadığını söyler ve şu açıklamalar ile örnekleri verir:

XI.yy. Xak. Kaş I 204: ulandı neŋ (bir şey bir şeye dahil oldu, eklendi); Kaş I 64, 14 : ulan- / KB 3396: bayat tapġıŋa bu ulanmış özüm (bu benim ruhumi varlığım Tanrıya adanmıştır)/ KB 5421: munı ḳoḍ yaruḳ çın ajunḳa ulan (bu dünyayı terk et ve gerçek dünyaya ulaş); KB 4049 aynı anlam/ XIV.yy. Rbg. RI 1681 ulan- " bir şeye dahil olmak, ulaşmak"/ Çağ. XV. yy Vel. 113: ulan-dı (ulan- ile birlikte yetiş- de kullanılır)/ San. 81v.9 : ulan- (birbirine bağlanmak, girmek)/ XIV. yy. Xwar. Nahc. 6, 16: āxiratka ulandı (öldü ve öteki dünyaya göçtü)/ Kıp. XIV.yy İd. 20: ula-, ulan- ve ullan- (Clauson, 1972, s. 148-149)

Divānü Lügat'it- Türk'te Yer Alan Kayıtlar

ulandı neŋ

-Bir şey bir şeye ulandı. (Atalay, 2006, DLT I, 204-1 /2/3)

Uluġluḳuġ bolsa sen eḍgü ḳılın / Bolġıl kişig Begler ḳatın yaḫşı ulan

-Büyüklüğe eriştiğin zaman iyi huylu ol, beyler yanında iyiliğe araç olan kişi ol. (Atalay, 2006, DLT I, 64-14)

Nehcü'l- Ferādis'te Fiilin Kullanım Şekilleri

Örneklerde "manevi" kullanım özelliği görülür.

Ahirete kavuşmak

1 örnekte görülür.

-Rebi'ü'l-avvāl ayınıŋ on birinç kün yekşenbe kün erdi kim āḫiratḳa **ulandı**. (NF, 6-16)

(Hz. Peygamber) Rebiülevvel ayının 11. yani pazar günü ahirete kavuştu. (Aktan, 2017)

Resule kavuşmak

1 örnekte görülür.

-Emdi men andaġ sezer-men kim bu künlerde kerek kim (4) men Resūlġa **ulansam**, tedi. (NF, 153-4)

"Ben bugün Hz. Peygamber'e (sav) ulaşacağımı sanıyorum" dedi. (Aktan, 2017)

2. ULUGLA-: Yüceltmek

Clauson'un Sözlüğünde Yer Alan Kayıtlar

Clauson fiilin "ulug" isminden türetildiğin, "saygı bildirmek" anlamında ve genellikle belirtme durumu ekiyle kullanıldığını, Çağdaş Türk lehçelerinin çoğunda yaşadığını ve fiilin genellikle cümle sonlarında kullanıldığını söyler ve şu açıklamalar ile örneklere yer verir:

XI. yy. Xak. teŋri meni ulugladı (tanrı beni övdü, yüceltti) / Kaş.' da "uluglar" ve "uluglamak" biçimleri yaygındır. / Kaş I 304 : beg meni ulugladı (bey bana güvendi) Kaş. atasözü olarak: ulugnı uluglasa kut bulur (Eğer insan yüce birine hürmet ederse saadet bulur)/ XIII.yy. Tef 327: ulugla-/ Kıp. İd 20 : ulula-/ XIV.yy. Osm. ulula- : TTS I 720, II 925, III 707, IV 782 (Clauson, 1972, s. 140)

Divānü Lügat'it- Türk'te Yer Alan Kayıtlar

Teŋri meni uluġladı

-Tanrı beni yüceltti. (Atalay, 2006, DLT I, 304-11, 304-13, 304-14)

Beg meni uluġladı

-Bey beni ulu saydı. (Atalay, 2006, DLT I, 304-15/16)

Fiilin Nehcü'l- Ferādis'teki Kullanım Şekilleri

Tanrıyı yüceltmek

1 örnekte görülür. Manevi anlamda kullanılmıştır.

-Ḳurayş kāfirlarını Taŋrınıŋ ʿaẕābıdın ḳorḳutġıl, Rebbüŋni **uluġlaġıl.** (NF, 9-12)

Kalk ve Kurayş kāfirlerini Allah'ın azabından korkut! Rabb'ini büyük tanı. (Aktan, 2017)

3. UMUN-: Ummak, ümit etmek

Clauson'un Sözlüğünde Yer Alan Kayıtlar

Clauson fiilin "um-" fiilinden dönüşlü olduğunu, "arzu etmek, rica etmek, dua etmek" anlamlarında kullanıldığını, bazen yönelme ya da belirtme durumu ekiyle kullanıldığını, Çağdaş Türk lehçelerinden sadece güneybatı grubundan Türkiye Türkçesinde görüldüğünü (umun- , birinden bir şey ummak, ümit etmek) söyler ve şu açıklamalar ile örneklere yer verir:

VIII. yy. Uyg. Bud. Hüen Ts. 1955: küseyür umunur erdim (ben istiyor ve arzu ediyordum)

TT VIII A28: umunġuluk üze/ TT VII D7: umundaçı/ XI.yy. Xak. (umunur, umunmak) / Kaş I 206: men teŋriden umundum (Ben Tanrıya dua ettim)/ Kaş

III 429, 6: tutmış sanı umnalım (hadi tutulan sayıyı tahmin edelim) / KB 3622: kiçig erse umnur saḳal üngüke (İnsan küçük iken sakal çıkmasını bekler, sakal çıkınca beyaz olmasını bekler)/ XIII. yy. Tef. 328 uman-: ümit etmek/ XIII. yy. Xwar. Ali 28: uman- : ümit etmek/ XIV. yy. Xwar. Qutb 198, 203 : uman-: istemek, ümit etmek, güvenmek (Clauson, s. 1972, s. 162)

Divānü Lügat'it- Türk'te Yer Alan Kayıtlar

men Teŋriden umundum

-Ben Tanrıya umutlandım. (Atalay, 2006, DLT I, 206-3, 206-5)

Tosun münüp segirtsün/ Esizligin amurtsun/ Itḳa keyik ḳaytartsun/ Tutmış sanı umnalım

-Tosun taya binip koştursun, onun haşarılığını dindirsin. Geyiğe köpeği saldırtsın, avı tutulmuş sanarak umunalım. (Atalay, 2006, DLT III, 429-6)

Nehcü'l- Ferādis'te Fiilin Kullanım Şekilleri

Tanrıdan merhamet ummak

1 örnekte görülür. Manevi anlamda kullanılır.

-Taḳı ḫavf ve recā arasında namāz kılur-men yani Ḥaḳ ʻaẕābıdın ḳorḳar-men (244) (1) raḥmatıdın **umunu** namāz kılur-men, tedi. (NF, 244-1)

Cenabıhakk'ın azabından korkup (244) bağışlanmasını umarak namaz kıldım. (Aktan, 2017)

4. UNA-: Kabul etmek, razı olmak

Clauson'un Sözlüğünde Yer Alan Kayıtlar

Clauson fiilin geçişsiz olduğunu, "tatmin olmak, memnun olmak" anlamlarında kullanıldığını, –galı, -geli ekiyle birlikte kullanıldığında " anlaşmak" anlamına geldiğini, yönelme ve ayrılma durumu eki ile birlikte kullanıldığında " bir şeyi onaylamak ya da bir şeyden memnun olmak" anlamına geldiğini, Çağdaş Türk lehçelerinin tamamında yaşadığını, fiilin Kuzeydoğu grubunda "ına- / una-" şeklinde görüldüğünü söyler ve şu açıklama ile örneklere yer verir:

VIII. yy. Irk B. 38 : teŋri unamaduk avınçu (Tanrı bu kızın köle olmasını onaylamamış); Toyok III 2v. 5-6 (ETY II 179) (benzer anlamda) / VIII. yy. Uyg. Bud. PP 19, 5-6: yokaru turgalı aş aşlagalı unamadı (Ayakta yemek yemeyi uygun bulmadı)/ PP 20, 4: neŋ unamadı (kesin olarak reddetti)/ UIII 49, 26: tıḍılgalı unamadı (engellenmeyi reddetti)/ UIII 76, 4: unamasar (kabul etmek)/ Civ. Usp. 9, 5 : unamayın (kabul etmeyeceğim)/ XI.yy. Xak. (unar, unamak)/ Kaş. III 256 : ol bu ışıġ unadı (o yapılan bu işten memnun kaldı), sen unadıŋmu (sen bunu kabul ettin ve bu durumdan memnun kaldın mı?) / XIII. yy. Tef 327: unamadı/ XIV. yy. Rbg. R I 1640: ol kızıg unamadı (o, bu kızı beğenmedi)/ Muh. Mel. 35-14: unamak/ Rif. 121, 106: una-/ XV. yy. Çağ. Vel.

119 una- " memnun olmak", San. 87r. 17: una- / XIV. yy. Xwar. Nahc. 366, II: munlar unamadılar/ XIV. yy. Kom. CCG, Gr 265: una- (itaat etmek, razı olmak) / XIII. yy. Kıp. Hou. 41.21 : una- (itaat etmek)/ Osm. XV- XVII. yy TTS II 729, IV 608: una- (onaylamak) (Clauson, 1972, s.171)

Divānü Lügat'it- Türk'te Yer Alan Kayıtlar

men unamas erdim ol meni unattı

-Ben çekinirdim, o beni razı etti. (Atalay, 2006, DLT I, 215-14)

ol bu ışığ unadı

-O bu işe razı oldu. (Atalay, 2006, DLT III, 256-18)

sen unadıŋ mu

-Sen kabul ettin mi, sen bu işe razı oldun mu? (Atalay, 2006, DLT III, 256-20)

Nehcü'l- Ferādis'te Fiilin Kullanım Şekilleri

"Maddi" kullanım özelliğiyle görülür.

Bir kadının bir erkeği kabul etmesi veya etmemesi

1 örnekte görülür.

-ʿUmm-i Ubeyhā aŋar meyl ḳıldı, (15) seniŋ oğluŋnı **unamadı.** (NF, 181-15)

Ümmü Übeyha onu istedi, sizin oğlunuza razı olmadı. (Aktan, 2017)

Puta secde etmemeyi istemek

1 örnekte görülür.

-Men butperest (11) turur men sizler menim butumġa secde ḳılıŋ, andın soŋ men sizke munḳād bolayın, tėdi erse, munlar **unamadılar.** (NF, 366-11)

Zühre, "Ben puta tapıcıyım, putuma secde edin, ondan sonra size boyun eğeyim" deyince bunlar kabul etmediler. (Aktan, 2017)

5. UY-: Uymak, uyuşmak, tabi olmak

Clauson'un Sözlüğünde Yer Alan Kayıtlar

Clauson'da fiil "uḍ-" biçiminde verilir. Clauson fiilin, "takip etmek" anlamına geldiğini, metaforik olarak "kıyafetin uyması" anlamında da kullanımın yaygınlaştığını, fiilin Güneybatı grubundan Azerbaycan Türkçesi, Türkiye Türkçesi ve Türkmence'de uy- biçimiyle yaşadığını, erken dönemde ise fiilin "uḍu" biçimiyle, zarf fiil olarak karşımıza çıktığını, Divanü Lügat'it-Türk'te "sonra" ve " daha sonra" anlamlarında, Kutadgu Bilig'de ise isim fiil olarak "uḍmak" biçimiyle karşımıza çıktığını söyler ve şu açıklama ile örneklere yer verir:

VIII. yy. T 55: Ėlteriş kaġan ḳazġanmasar uḍu ben özüm ḳazġanmasar (Eğer İlteriş Kağan uğraşıp kazanmasaydı ben de onu takip edip ben de

uğraşmasaydım başarıya ulaşılamayacaktı)/ VIII.yy. Irk Bitig 26 : uḍu (sonra anlamındadır)/ Man. TT II 8, 63: ḳamaġ dındarlar uḍu atlantılar (tüm seçilmişler onun arkasından gittiler)/ VIII. yy. Şu E2 : uḍu keliŋ (gelin ve beni takip edin)/ Şu E4, E3, E6 : ben seleŋe keçe uḍu yorıdım (Ben Seleŋe'yi geçtim ve onları takip edip ederek ilerledim)/ Usp. 77, 14: biz bitigke uḍu kirmişçe (biz uykuya yakalandığımız zaman)/ XIV. yy. Chin-Uyg. Dict. ; R I 1702; Ligeti 273 : uḍu kel- " takip etmek"/ XI. yy. Xak. uḍu: arkasından, takip ederek/ Kaş I 87: men anıŋ uḍu keldim (ben onu takip ederek arkasından geldim), men seniŋ uḍu bardım (ben seni takip ettim)/ Kaş I 99: uḍmak/ Kaş II 17, 16: eren ḳamuġ artadı neŋler uḍu (zenginliğe imrenen insanlar geldiğinde insanlık bozuldu)/ Kaş. II 303, 9: çıġrı uḍu tezginür (ve sonra bunun akabinde, gökyüzü döner)/ KB 571, 2710: uḍu bar-/ KB 5444 : uḍū çık- (liderlerine dilenirler ve nereye giderlerse onları takip ederler)/ KB 5202: uḍula barır barça uḍmış kişi (tüm takip edenler takip edilir)/ XIII. yy. Tef. 321, 323 : uḍ- / uz- / uy- : takip etmek/ At. 14.yy : uḍu biri birke yorır öŋ soŋ-a (onlar biri önde biri arkada olmak üzere birbirini takip eder)/ XV. yy. Çağ. Vel. 124 ; San. 89r-19: uy- " takip etmek, uymak"/ XIV. yy. Kıp. İd 26 ; Tuh. 964, 24a9, 28b7: uy-/ XV. yy. Osm. TTS I 735 uy- : takip etmek (Clauson, 1972, s. 38)

Divānü Lügat'it- Türk'te Yer Alan Kayıtlar

ol meniŋ birle uya ḳap ol

-O, benimle bir karından doğmuş gibi hısımdır. (Atalay, 2006, DLT III, 146-21)

Nehcü'l- Ferādis'te Fiilin Kullanım Şekilleri

A. Manevi Kullanım

Peygambere tabi olmak

4 örnekte görülür.

-Yā Abū Bekr ataların dinini ḳodup Muḥammedke **uyduŋ.** (NF, 15-17)

Ebu Lehep Hz. Ebu Bekir'e "Ey Ebu Bekir! Ataların dinini bırakıp Muhammed'e uydun. Niçin böyle bir iş yaptın? "diye sordu. (Aktan, 2017)

-Taḳı meni peyġambār tėp ınansaŋ, takı maŋa engen ḳurʾānġa ınansaŋ, takı maŋa **uysaŋ.** (NF, 79-2)

Şu anda sizden, var ve bir olan Allah'a (cc) inanmanızı, beni Peygamber olarak tanımanızı, bana inen Kur'an'a inanmanızı, bana uymanızı ve benim sözümü kabul etmenizi istiyorum. (Aktan, 2017)

-Yā Rebbi, ümmetlerimdin kim maŋa **uysa**, ol mendin turur. (NF, 115-14)

Ya Rabbi! Ümmetimden bana kim uyarsa o bendendir, kim de bana karşı gelirse sen onun günahlarını örten ve bağışlayansın. (Aktan, 2017)

-Andaġ (3) erse, men Muḥammedke **uyġanımḳa** nişe melāmat ḳılur-sen? (NF, 16-3)

Hz. Ebu Bekir şöyle dedi: "Öyleyse benim Muhammed'e uymuş olmama niçin karşı çıkıyorsun?" (Aktan, 2017)

Doğru Yola Girmek

1 örnekte görülür

-Taŋrınıŋ resūlı Muḥammeddin Necāşi tapa, taḳı Taŋrınıŋ selāmı ol kimerseke bolsun kim köni yolġa **uymış** bolsa. (NF, 78-14)

Allah resulü Muhammed'den Necaşi'ye! Allah'ın (cc) selamı doğru yolu bulmuş olan kimseye olsun. (Aktan, 2017)

B. Maddi Kullanım

İnsanın kendi nefsine uyması

3 örnekte görülür.

-Taḳı bu kāfirlar Peyġambār 'as'nı yalġan tėdiler, (Arapça) taḳı öz havalarıŋa **uydılar.** (NF, 35-7)

Kafirler bunun gibi pek çok mucize gördüler fakat iman etmediler, Hz. Peygamber'e (sav) "büyücü" dediler. (Aktan, 2017)

-Yā Muḥammed, boy bėrmegil ol kimerse-(10)-lerke kim anlarnıŋ köŋüllerini bizni yād ḳılmaḳdın ġāfil ḳılduḳ taḳı anlar öz havasıŋa **uydılar.** (NF, 380-10)

Ey Muhammed!Bizi anmaktan kalplerine gaflet verdiğimiz; kendi heveslerine ve isteklerine uymuş, haddi aşmış olan kimselere boyun eğme! (Aktan, 2017)

-Ḳaçan körseŋ kim ḫalḳ ara (7) baḫillıḳ āşkāra bolsa, barça ḫalāyıḳ baḫillıḳḳa boyun bėrseler taḳı nefs tilekiŋe **uysalar**. (NF, 304-7)

Halk arasında cimrilik yaygınlaşıp herkes cimriliğe razı olup nefsinin isteğine uyarak dünyayı tercih etse.... (Aktan, 2017)

Dünyaya Tabi Olmak

2 örnekte görülür.

dünyā ayġay :Yā Rebbi, ḳanı maŋa **uyganlar** (12) taḳı meni dost tutġanlar? tėp aysa, Ḥaḳ tvt'dın fermān kelgey kim: Ey ferişteler, bu dünyāke uyġanlarnı (13) dünyāke yetürüng. (NF, 399-12)

Dünya, Ya Rabbi! Hani bana uyanlar beni dost edinenler diye sorduğu zaman, Cenabıhak'tan "Ey melekler! Bu dünyaya uyanları dünyaya götürün" şeklinde emir verecek. (Aktan, 2017)

taḳı aḥmaḳnıŋ hemişe nefsi öz havāsınġa uyġan bolur taḳı neerse kim nefsi tileyür bolsa, ol nefsini (9) menʿ ḳılmaz, ol nefs tilekini bėrür (NF 423-8)

Ahmağın nefsi ve sürekli kendi arzularına uyar, nefsi ne isterse kendini bundan alıkoyamaz, nefsinin istediğini verir, Cenabıhak'tan çok sevap umar. (Aktan, 2017)

6. ÜDÜR-: Seçmek, tercih etmek, seçkin kılmak

Clauson'un Sözlüğünde Yer Alan Kayıtlar

Clauson fiilin "seçmek ve ayırmak" anlamlarında kullanıldığını, seçmek anlamıyla kullanıldığında belirtme durumu eki ; ayırmak anlamında kullanıldığında ise bazen çıkma durumu eki aldığını, Kuzeydoğu grubunda sadece Hakasçada "üzür- "olarak yaşadığını söyler ve şu açıklamalar ile örneklere yer verir:

VIII. yy. Uyg. Man. TT III 31-2: bėş ajuntaḳı tınlıġlarıġ biligsiz bi (ligtin) öŋi üḍürtüŋüz (yaradılmışlar arasındaki bilgisizleri bilgililerden ayırmak)/ XI. Xak. Kaş. I 177: ol üḍürdi neŋni (o bir şeyi seçti)/ Kaş'da üḍürür, üḍürmek ve bazı yerlerde aḍır- biçimi de geçer. /b Kaş I 157: bu er ol tegme neŋni üḍürgen (bir şeyler arasında sürekli seçim yapan kişi bu adamdı)/ Kaş I, 144, 8: alpaġutın üḍürdi (en iyi savaşçısını seçti)/ Kaş I, 370, 21: alp erenni üḍürdüm (düşmanı dağıttım, boyunlarını ikiye vurdurdum ve en iyi savaşanı seçtim)/ Kaş III 11, 13: aḍın üḍürme (başkasını seçme)/ Kaş III, 228, 13: bögüni üḍürdüm (ben akıllı olanı seçtim)/ KB 152: bu iki beḍütür üḍürmiş ḳutuġ (seçkin kulu bu iki şey yükseltir)7 KB 152 : kayusın tilese üḍürgil birin (hangisini istersen onlardan birini seç)/ KB 244, 148, 327, 2342 ve 3534 de de kullanım şekli ve anlamı aynıdır. KB 329'da aḍır- biçimi görülür./ XIII. yy. Tef'de genellikle üḍür- biçimindedir. Seçmek ve tercih etmek anlamlarında kullanılır./ Tef 242 : öḍür-/ Tef 321: uḍur-/ XIV. yy. Xwar. üḍür- "seçmek"/ Qutb 121 : öḍür- ; 195: oḍur-; 202: üḍür-/ Nahc. 365, 13: araŋızda bir ḳaçnı üḍrüŋ (aranızdan bir ya da iki kişiyi seçin)/ Nahc. 282, 11de de aynı anlamdadır./ XIV.yy. Osm. TTS I 747 ür- "seçmek" (Clauson, 1972, s. 67)

Divānü Lügat'it- Türk'te Yer Alan Kayıtlar

Koldaş bile yaraşġıl karşıp edin üḍürme/ Bek tut yawaş taḳaġu süwin yazın ederme

-Arkadaşın ile yaraşıklı ol, ona aykırı giderek başkasını seçme, yavaş huylu tavuğu sağlam tut, kırda süğlüm arama. (Atalay, 2006, DLT III, 11-3)

Nehcü'l- Ferādis'te Fiilin Kullanım Şekilleri

A.Manevi Kullanım

Tanrının seçtiği, tercih ettiği kul

3 örnekte görülür.

-Ya Fātıma, Ḥaḳ tvt ḳullarıŋa naẓar ḳıldı (14) takı cümlesidin meni **üḍürdi.** Yana bir naẓar ḳıldı taḳı cüftüŋ ʿĀli'ni **üḍürdi** yana naẓar ḳıldı taḳı anaŋ

Ḫadiceni (15) taḳı seni **üḍürdi** taḳı siz ėkegüni cümle ḫatunlarnıŋ uluġı ḳıldı, tėdi. (NF, 160-14/15)

Hz. Peygamber "Ey Fatıma!" Cenabıhak kullarına baktı, hepsinin içinden beni seçti, tekrar bir daha baktı, eşin Ali'yi seçti, yine baktı, annen Hatice ile seni seçti ve ikinizi bütün kadınların en büyüğü yaptı. (Aktan, 2017)

-Men ol Taŋrıḳa ḳulluḳ ḳılur-men (17) kim ādam oġlını yarattı taḳı İbrahimni özinge dost ḳıldı taḳı seni ʿālem üze **üḍürdi.** (NF, 161-17)

Hayvancağız "Ben insanoğlunu yaratıp İbrahim'i kendine dost edinen ve bütün ālemdekilerin içinde de seni seçen Allah'a (cc) kulluk ederim" dedi. (Aktan, 2017)

-Andın soŋ Ḥaḳ teʿālā tevbelerini ḳabul ḳıldı taḳı burunḳı teg aġırladı taḳı **üḍürdi**. (NF, 282-11)

En sonra Rabb'i yine onu seçti, tövbesini kabul etti. (Aktan, 2017)

Tanrının peygamberi seçkin kılması

1 örnekte görülür.

-Andın soŋ Rebbi Ādam peyġambārnı **üḍürdi** (Arapça) tevbesini ḳabul ḳıldı taḳı Ādamnı tevbe ḳılmaḳġa (15) köndürdi, tėp Ḥaḳ teʿālā haber verdi. (NF, 282-14)

En sonra Rabb'i yine onu seçti, tevbesini kabul etti, ona doğru yolu gösterdi.

Tanrının varlığını, sonsuzluğunu seçmek, tercih etmek

1 örnekte görülür.

-İḫtiyār saŋa ḳoḍtum tėp aydı erse, ol Ḥaḳ teʿālānıŋ bekāsını **üḍürdi.** (NF, 84-11)

"Dünyada kalmayı istiyorsan sen bilirsin, eğer bana kavuşmayı istiyorsan yine sen bilirsin, seçimi sana bıraktım" buyurdu. O da Cenabıhakk'ın sonsuzluğunu seçti. (Aktan, 2017)

Meleklerin Kadılık Görevi için Başka Bir Meleği Seçmesi

1 örnekte görülür.

-Ḥaḳ teʿālā anlarġa aydı: Andaġ erse, sizler (13) araŋızda bir ḳaçnı üḍürüŋ. Men anlarġa nefs, şehvet bėreyin takı anlar kündüz yer yüzüne ėnsünler takı musulmānlar (14) arasında ḳazilık ḳılsunlar taḳı kėçe bolsa, bayaḳı maḳamlarıŋa aşıp tursunlar, tėdi erse, bu ferişteler (15) üç ferişteni **üḍürdiler. (NF, 365-15)**

Cenabıhak: " Öyleyse aranızda birkaçınızı seçin, onlara nefis ve şehvet vereyim. Gündüz yere insinler ve Müslümanlar arasında kadılık yapsınlar, akşam olunca da her zamanki makamlarına yükselsinler! buyurdu. Aralarında üç meleği seçtiler: Bunlar Hārut, Mārut ve Azāzil. (Aktan, 2017)

B.Maddi Kullanım

Müminlerin birbirleri arasında seçim yapması

2 örnekte görülür.

-Ol taḳı çerigdin **üḍürüp** çıḳardı on sekkiz kişi; kuvvatlıġ kişiler (10) alıp ıda bėrdi. (NF, 151-9)

O da askerin arasından on sekiz güçlü kişiyi seçip Hz. Ali'ye gönderdi. (Aktan, 2017)

-Ḥaḳ te'ālā anlarġa aydı: Andaġ erse, sizler (13) araŋızda bir ḳaçnı **üḍürüng**. (NF, 365-13)

Cenabıhak, "Öyleyse aranızda birkaçını seçin, onlara nefs ve şehvet vereyim" (Aktan, 2017)

7. YALBAR-: Yalvarmak

Clauson'un Sözlüğünde Yer Alan Kayıtlar

Clauson'da fiil "yalvar-" biçimiyle geçer. Clauson, fiilin "yalvarmak ve dua etmek" anlamlarında ve yönelme durumu ekiyle birlilkte kullanıldığını, Çağdaş Türk lehçelerinin tamamında genellikle -v- li biçim ile yaşadığını, Güneydoğu grubundan Uygurca ve güneybatı grubundan Azerbaycan Türkçesi ve Türkiye Türkçesi dışındaki Türk lehçelerinde –b- ile görüldüğünü söyler ve şu açıklamalar ile örnekleri verir:

VIII.yy. Irk B. 54, 19: kuzgun savı teŋrigerü yalvarur (kuzgun, Tanrı'ya dua eder)/ VIII. yy. Uyg. Man-A . M I 20, 4-5 : tümen tümen yalvardı (sayısız kez yalvardı) / Man. MII 10, 2: teŋri yaruḳ küçlüg bilgeke yalvarar biz (ışıltılı, güçlü ve bilici Tanrı'ya dua ediyoruz)/ Bud. UII 79, 52: yalvara ötünür men (yalvararak istiyorum)/ UII 88, 70-1; TT IV 12, 34; Kuan. 40; TTIV 4, 3(ıgla-); U II 79-40 (bu örnekler de aynı anlamda)/ XI. yy. Xak. Kaş. (yalvarur, yaşvarmak) biçimleri geçer. / Kaş III, 99: ol maŋa yalvardı / Kaş. I 494, 4 ; 498, 20 de aynı anlamda./ KB 1483 : yalvara/ XIII.yy. Tef 137: yalvar- " dua etmek"/ XIV. Muh. Mel. 38, 8 : yalbarmak "büyük istek" / Rif. 125 de bu anlamda geçer./ Rif 106; 123; 36; 7: yalbar " sormak"/ XV. yy. Çağ. San. 335 v. I : yalbar-/ XIII. yy. Xwar. Ali 7: yalwar- " dua etmek"/ XIV. Qutb 65: yalbar-; Kom. IV. yy. CCI; CCG; Gr III / Kıp. XIV.yy Bul. 40 v : yalwar-/ Tuh. 9b9: yalbar- (Clauson, 1972, s. 920)

Divānü Lugāt'it- Türk'te Yer Alan Kayıtlar

DLT'de sözcük yalwar- biçimiyle geçer:

ol maŋa yalwardı

-O bana yalvardı, o benden dileğinin yapılmasını istedi. (Atalay 2006, DLT III, 99-19, 100-3)

Utru turup yaġdı aŋar kiş okı çıġılwar/ Aydım asıġ ḳılġu emes sen taḳı yalwar

-Karşıma durup başına ok torbasından çığılvar yağdı; ona yalvarman fayda vermez dedim. (Atalay, 2006, DLT I, 494-4)

Öŋdün nelek yalwarmadıŋ ḳaç ḳata bėrdiŋ tawar/ Tolumluġ bolup ḳatındıŋ ḳanıŋ emdi yėr suwar

-Önce neden yalvarmadın? Kaç kez mal verdin; silahlanınca serteldin; şimdi kanın yeri sular. (Atalay, 2006, DLT I, 498-20)

Fiilin Nehcü'l- Ferādis'teki Kullanım Şekilleri

A. Manevi Kullanım

Tanrıya yalvarmak

2 örnekte görülür.

-Ḳaçan kim (442) (1) bu melik bu sözni eşitti erse, ḳuvvatı zāyil boldı, miskin ve ʿāciz boldı, melekü'l-mevtġa **yalbaru** başladı. (NF, 442-1)

Bu sözü işitince hükümdarın kuvveti gitti (442) dermanı kesildi, güçsüz, zavallı biri oldu, ölüm meleğine yalvarmaya başladı. (Aktan, 2017)

-Tegme birimizdin bir eḍgülük kelmiş bolsa, ol eḍgülükni Taŋrı teʿālāḳa (12) şefiʿ kılıp **yalbarıp** Taŋrıdın necāt tilegeliŋ. (NF, 292-12)

"Her birimizden geçmişte bir iyilik meydana geldiyse o iyiliği yüce Allah'a karşı şefaatçi edelim, yalvarıp kurtulmayı isteyelim" dedi. (Aktan, 2017)

B. Maddi Kullanım

Su istemek

1 örnekte görülür.

-Ḳayu bir ḳarındaşı-(4)-dın **yalbaru** suw tilese erdi, suwları bar erken urup ḳaytarur erdiler. (NF, 355-4)

(Yusuf) hangi kardeşinden yalvarıp su istese suları var olduğu halde vurup geri çevirirler. (Aktan, 2017)

8. YANAŞ-: Yaklaşmak, yanaşmak

Clauson'un sözlüğünde ve DLT'de sözcük yer almaz.

Fiilin Nehcü'l- Ferādis'teki Kullanım Şekilleri

"Manevi" kullanım özelliğiyle görülür.

Cennetteki köşklerin insana yaklaşması

1 örnekte görülür.

-Mirac tüninde Cebreʾil birle uçtmaḫḳa teferrüc ḳılurda uçtmaḫ içinde ėkki köşk kördüm. (8) Ėkkisi **yanaşu** tururlar. (NF, 179-8)

"Miraç gecesi cennette Cebaril (as) ile birlikte giderken orada iki köşk gördüm, ikisi yan yana duruyor". (Aktan, 2017)

9. YAPŞUN-: Yapışmak, sıkıca tutunmak, sarılmak, kucaklamak

Clauson'un Sözlüğünde Yer Alan Kayıtlar

Clauson'da fiil "yapşın-" olarak geçer. Clauson fiilin Çağdaş Türk lehçelerinde bazı fonetik değişikliklerle yaşadığını, fakat Divanü Lügāt'it-Türk'te görülen –ş- > -ç- değişikliğin hiçbir lehçede olmadığını dile getirir ve şu açıklamalar ile örneklere yer verir:

Uyg. VIII. yy. Man . TTII 127-8 (atḳaġ)/ Bud. Suv. 219, 24: aḍınlarnıŋ yutuzıŋa yapşınmamak (başkalarının eşiyle bağlantılı olmamak) / U II 36, 36 (ilin-); UIV 34, 69 (sıġın-); TTVI 82 (atkan-) / XI. yy. Xak. Kaş. III 108: oḳḳa yėlim yapçundı (oka ökse ile kuş tüyü yapıştırıldı, bir şey başka bir şeye yapıştırılır ve takılırsa yine böyle denir. yapçınur ve yapçınmak ile de söylenir)/ Kaş'da "yapşundı" nın alternatif kullanımı "yavçundı" dır. / Xwar. XIV.yy. Qutb 63 : yapşun- " yapışmak"; Nahc. 112, 13; 361, 11 de de aynı özellik görülür. (Clauson, 1972, s. 881)

Divānü Lügat'it- Türk'te Yer Alan Kayıtlar

DLT'de sözcük yapşun- / yapçun- / yawçun- biçimleriyle görünür:

okka yilim yapçundı

-Oka ökse ile kuş tüyü yapıştırıldı.

Bir şey başka bir şeye yapıştırılır ve takılırsa yine böyle denir. (Atalay, 2006, DLT III, 108-21)

yapçınur-, yapçınmak: Bu kelime (şın işareti) ile söylenerek "yapşundı", (f işareti) ile söylenerek yawçundı denir. (Atalay, 2006, DLT III, 109-1/2)

Nehcü'l- Ferādis'te Fiilin Kullanım Şekilleri

A. Manevi Kullanım

Kabenin perdesine yapışmak

1 örnekte görülür.

-Ḳayu muʾmin ve muvaḥḥid Kaʿbeke (10) ziyārat ḳılmış bolsa, bazıları ol kişilerdin bu Kaʿbeniŋ perdesiŋe **yapşungaylar.** (NF, 272-10)

Mümin ve Allah'ı (cc) bir bilenlerin hangileri Kabe'yi ziyaret etmişse onlardan bazıları Kābe'nin örtüsüne yapışacaklar. (Aktan, 2017)

Peygamberin sünnetine sıkı sıkı tutunmak

1 örnekte görülür.

-ʿÜmmetim menim sünnetimni tuta bilmegeyler, yollarını körmegeyler, ol vaḳtın kim kim ciddi (11) ve cehd kılıp menim sünnetimke **yapşınsa**, sizlerdin ellig kimerse savābı birle ol yaŋluz kimerseniŋ savābı (13) barabar bolġay. (NF, 304-11)

O vakit kim çalışıp çabalayıp benim sünnetime yapışırsa elli kişinin sevabı tek başına bir kişiye verilecektir. (Aktan, 2017)

Cebrail'e sarılmak

1 örnekte görülür.

-Yügürdiler taḳı ėkegü Dinyātü'l- Kelbi tep Cebre'ilke **yapşundılar**. (NF, 171-1)

(Hz. Hasan ve Hüseyin) koştular, her ikisi Dihyetü'l-Kelbm (171) diyerek Cebrail'e yapıştılar. (Aktan, 2017)

B. Maddi Kullanım

Bir nesneye tutunmak

4 örnekte görülür.

-Ol ḳabḳanı (13) ḳul ḳuḍuġḳa kemişti erse, Yūsuf peyġāmbar 'as **yapşundı.** (NF, 357-13)

Köle kovayı kuyuya sallayınca Yusuf Peygamber kovaya tutundu. (Aktan, 2017)

-Yūsuf peyġāmbar 'as yapşundı takı tarttılar erse baktılar kim ḳovaġa bir (14) oġlan **yapşunmış**. (NF, 357-14)

Köle kovayı kuyuya sallayınca Yusuf Peygamber kovaya tutundu, çekince kovaya bir çocuğun tutunduğunu gördüler. (Aktan, 2017)

- Yūsuf peyġāmbar ol ḳovaġa (13) **yapşung** ḳuḍuġdın çıktı. (NF, 112-13)

Yusuf peygamber o kovaya tutunup kuyudan çıktı. (Aktan, 2017)

-Yūsuf (356)(1) peyġāmbar ḳuḍuġ ḳırıġıŋa **yapşundı** taḳı feryād kılur. (NF, 356-1)

Yusuf Peygamber kuyunun kenarına tutundu ve acı acı feryat etti. (Aktan, 2017)

Karnının arkasına yapışması, zayıflamak

1 örnekte görülür.

-Fātımanı körer, ḳarnı arkasınga **yapşunmış**, ekki közi çuḳur bolmış, (14) ingen ża'if bolmış. (NF, 142-13)

... bir de bakar, Fatıma'nın karnı arkasına yapışmış, iki gözü çukurlaşmış, çok zayıflamış. (Aktan, 2017)

10.YARA-: Yaramak, uygun düşmek, yakışmak

Clauson'un Sözlüğünde Yer Alan Kayıtlar

Clauson fiilin, başarılı olmak, kārlı olmak, faydalı olmak, kullanışlı olmak, işe yarar olmak anlamlarına geldiğini, fiilin yönelme durumu ekiyle birlikte kullanıldığını ve Çağdaş Türk lehçelerin tamamında genellikle bazı fonetik değişikliklerle görülüğünü söyler ve şu açıklama ile örneklere yer verir:

VIII.yy. Irk B30 : yolı yaramiş (ticaret yapan fakir adam) (onun seyahati onun için faydalı, kārlı, başarılı olmuş); 35 (boḍluġ ,aġırlık); 41 (ıḍuḳluḳ) / VIII.yy. Şu E 10 : yeme yaramatın yaġıḍlu ermiş (ve yardımsever değilmiş ve düşmanca tavırdaymış)/ VIII. yy. Man. TTIX 109: yaramaz " kullanışsız"/ Bud. PP 26, 8: yaraġaymu (eğer senin oğlun girderse bu faydalı olacak mı?)/ PP 48, 6 : yaraġay (soruya cevap olarak- o faydalı olacaktır); 69, 4./ TTV 28, 126 (tapıġ)/ Civ. Usp. 92, 5-6: yarar aş (faydalı yemek)/ XI.yy. Xak. Kaş III 87 (yarar, yaramak): neŋ aŋar yaradı (bu şey onun için uygun oldu)/ Kaş. III, 87 prov: oġulḳa yarasa (atasının elbisesi oğluna uygun gelirse ondan sonra atasını istemez- bundan sonra babasının mirasını almak için onun yaşamasını istemez/ Kaş I 383, 4 (ḳuruġ); / Kaş. III 38, 21: yaġmurḳa yarar (o yağmur için faydalıdır)/ KB 6: yaramaz (Tanrı, senden başkasına bu ad yakışmaz) / KB 484-5: yarar "faydalı"/ KB 751: yaruttı sözüŋ ham yaradı özüŋ (sözünün beni aydınlattığı kadar, seni de beğendim)/ XII.yy. KBVP 34: yėme bu kitāb kör ḳamuġḳa yarar (yine bil ki bu kitap herkese yarar)/ XIV.Muh. Mel. 5, 5: yarar; Rif. 75 yarar/ Mel. 8, 5: yaramas / yaramaz/ XV.yy. Çağ. Vel 410, 407 : yara-/ San. 327v.2 : yara- / yaran- (uygun olmak, kullanışlı olmak, kabul edilebilir olmak) / Kaş. III, 87: yol yarasun (seyahatin istediğin gibi geçsin)/ XIV.yy. Xwar. Qutb 69; MN 77; Nahc. 389, 14: yara- (fayda vermek, bir şeye değer olmak)/ XIV. yy. Kom. CCG; Gr. : yaramaz " çok kötü, iğrenç, nefret uyandıran"/ XIV. yy. Kıp. İd 92: yara- ; Bul. 55v/ XV. yy. Tuh. 22b.12, 37b, 6 yara- / XIV.yy. Osm. TTS I 785; II 1000; III 770; IV 844 yara- (faydalı, mümkün, hoş görülebilir anlamlarındadır, olumsuzu "yaramaz" biçimindedir) (Clauson, 1972, s. 1001)

Divānü Lügat'it- Türk'te Yer Alan Kayıtlar

ol neŋ aŋar yaradı

-O şey ona uygun geldi, yaradı. (Atalay, 2006, DLT III, 87-3)

ata tonı oġulka yarasa atasın tilemes

-Atasının elbisesi oğluna uygun gelirse ondan sonra atasını istemez. (Atalay, 2006, DLT III, 87-5)

Oğuzlar "yol yarasun" derler ki yol dileğine uygun olsun demektir. (Atalay, 2006, DLT III, 87-9)

obraḳ keḍrük erse yaġmurka yarar

-Elbise ne kadar yıpranmış olsa yine yağmura yarar. (Atalay, 2006, DLT III,38-21)

Nehcü'l- Ferādis'te Fiilin Kullanım Şekilleri

Maddi kullanım özelliğiyle görülür.

Övgüye layık olmak

1 örnekte görülür.

-ʻİsā peyġāmbar ʻas ölmüş itni taḳı ʻayb –(14)-lemek tilemez, anıŋ içinde bir neersesi bolsa, medḥka **yarayur** teg anı ol kişi birle medḥ kılur. (NF, 389-14)

(Arkadaşları), İsa Peygamber'in ölmüş bir köpeği bile ayıplamak istemediğini anladılar. Özellikle insanoğlunda övgüye yaraşır bir şey bulununca ona o şeyle övgüde bulunuyor dediler (Aktan, 2017)

Kadı olmaya layık olmak

2 örnekte görülür.

-Cāriya aydı: Andaġ erse, ey ḫoca (3) sen maŋa ḫocālıḳġa **yaramas- sen**..... (NF, 322-3)

Cariye: Efendim! Öyleyse siz bana sahip olmaya uygun değilsiniz (dedi). (Aktan, 2017)

-Abū Ḥanife aydı: Eger bu sözüm (6) rāst bolsa, ḥaḳiḳat lāyıḳ ermez-men ve eger bu sözüm yalġan bolsa, yalġan kişi ḳāżilıḳġa **yaramaz**, tėdi. (NF, 196-6)

Ebū Hanife: Eğer bu sözüm doğruysa gerçekten (kadılığa) layık değilim eğer bu sözüm yalan ise yalancı kişi kadılığa uygun değildir" diye cevap verdi. (Aktan, 2017)

11. YARAŞ-: Anlaşmak, ittifak kılmak

Clauson'un Sözlüğünde Yer Alan Kayıtlar

Clauson sözcüğün yara- fiilinden türediğini ve Çağdaş Türk lehçelerinin çoğunda genellikle birtakım küçük değişikliklerle görüldüğünü söyler ve şu açıklama ile örneklere yer verir:

VIII.yy. Man. 19, 8-9 (yaḍıl-)/ VIII. yy. Uyg. Man- A MI 23, 17-19 : dındar kişike sevük köŋül yaraşur (seçilmiş kişinin gönlü sevgi dolu olmalıdır)/ Bud. UIV 30, 54 : artukrak yaraşıp turur erdi (iki kalbin sığdığı geniş yürek olağanüstü simetrikti)/ TTVI 341-2 : yaraşurun yaraşmazın ... otlı suvlı yaraşmaz (benzerlik ve farklılık noktası. ateş ve su arasındaki farklar)/ Civ'deki orta dönem metinlerinde yaraşur ifadesi özellikle ilaç için kullanılır, uygun ya da faydalı anlamlarında. Bazen de yönelme durumu eki alarak bir şey için faydalı olmak anlamında kullanılır. : HI, 95, 145 (yönelme durumu ekiyle) ; HI 167 (yaraşur) ; TT VII 39 yaraşmaz (bazen yaramaz) " yaklaşık olmayan" (belirli bir günde belirli bir şeyi yapmak için) bu kullanım daha yaygındır ; HI 12, 7-8 (1 karşı)/ Xak. XI. Kaş III, 71 (yaraşur, yaraşmak)(olar ikki yaraşdı (onların ikisi bir konu hakkında birbirleriyle anlaştı)/ Kaş II 10, 25 : kişi neŋi yaraşmas (bir insanın bir özelliğinin başka biriyle uyuşmaması); Kaş. III, 11, 3 de bu anlamdadır./ KB 145: yaraştı için (gerçekte, savaşmayan düşmanlar başka bir şartla geldiler)/ KB 2360: yaraşġu yaraġı bar erse yaraş (eğer anlaşma fırsatı varsa bunu yap); 411, 681, 2270, 4299 (öçeş-) de benzer anlamdadır./ XIII.

yy. Tef. 144 : yaraşumadılar (yaraşu umadılar) (onlar anlaşamadılar)/ XIV. Muh. Mel. 32,1 : yaraş- ; Rif. 122 : aŋlaş-, Rif. 42, 6 : yarlaş-, Rif. 133 barlaş- .Bu örneklerin tamamı "barışmak, yeniden anlaşmak" anlamında kullanılır. / XV.yy Çağ. Vel. 404 : yaraşa (layık)/ San. 327v. 18 : yaraş- " barışmak, anlaşmak" / XIV. yy. Xwar. Qutb 70, MN 62, Nahc. 175 : yaraş- "uygun olmak, anlaşmak" anlamlarında kullanılır. / Kom. XIV. yy. CCI, Gr. yaraş- "anlaşmak; uygun olmak" / Osm. XIV.yy . TTS II, 1002; TTS III 772; TTS IV 847: yaraş- yaygın olarak kullanılır. (Clauson, 1972, s. 972)

Divānü Lügat'it- Türk'te Yer Alan Kayıtlar

muş yuḳrıḳa tegişmes, ayur kişi neŋi yaraşmas

-Kedi, asılı yağa erişemez, elin malı yaraşmaz der. (Atalay, 2006, DLT II, 105-23)

Koldaş bile yarağıl karşıp edin üdürme/ Bek tut yawaş taḳagu süwlin yazın ederme

-Arkadaşın ile yaraşıklı ol, ona yakırı giderek başkasını seçme, yavaş huylu tavuğu sağlam tut, kırda süğlüm arama. (Atalay, 2006, DLT III, 11-3)

Ortaḳ bolup bilişdi/ Meniŋ tawar satışdı/ Biste bile yaraşdı/ Kizleb tutar tayımı

-Ortak olup tanıştı, benim malımı satmakta yardım etti. Biste ile anlaştı, gizleyerek benim tayımı tutuyor. (Atalay, 2006, DLT III, 71-19)

olar ikki yaraşdı

-Onlar, ikisi birbiriyle bir işte uyuştu, anlaştı. (Atalay, 2006, DLT III, 71-11)

Nehcü'l- Ferādis'te Fiilin Kullanım Şekilleri

"Maddi" kullanım özelliğiyle görülür.

Müminlerin birbirleriyle anlaşması

2 örnekte görülür.

-Ol taḳı ikrām u iʿzāz ḳıldı taḳı ḳatında olturġuzdı. Özi taḳı aŋar beyʿet bėrdi. Ekegü **yaraştılar**, arada (10) fitne başladı. (NF, 175-9)

Her ikisi (Hasan ve Hüseyin) anlaştı ve karışıklık yatıştırıldı. (Aktan, 2017)

-**Yaraşmaḳlarınıŋ** misāli aŋar (12) kim, bir ḳavm kemike kirdi. (NF, 303-11)

Emribilmaruf ve nehyimünker yapanların gaflete gelip de günahkarlar ve asi olanlarla anlaşmalarının durumu, gemiye girip de bazısı geminin üstüne, bazısı da geminin alt tarafına oturan bir topluluğun durumuna benzer. (Aktan, 2017)

Kafirle müslümanın anlaşması

1 örnekte görülür.

-Mundın maʿlūm bolur kim kāfir musulmān birle **yaraşmışdın** soŋ anı öltürse, ḳorḳuġ (9) bar ermiş. (NF, 336-8)

Bu da anlaşıldı ki müslümanlar ile anlaşmaya vardıktan sonra bir kâfiri öldüren kişinin sonu korkunçtur. (Aktan, 2017)

12. YARLIḲA-: Affetmek, bağışlamak; buyurmak, emretmek

Clauson'un Sözlüğünde Yer Alan Kayıtlar

Clauson fiilin * +ka- isimden fiil yapma ekiyle yarlıġḳa- fiilinden geliştiğini, sözcüğün yarlıġ (1) ismiyle ile ilişkili olduğunu, "yarlıġ yarlıḳa-" ifadesinin kullanımıyla fiilin bu anlamı kazandığını söyler ve şu açıklama ile örneklere yer verir:

VIII.yy. I S9, II N 7: teŋri yarlıḳaduḳın üçün (Tanrı emrettiği için)/ II N 10: üze teŋri asra yer yarlıḳaduḳ üçün (Tanrı yukarıda gök, aşağıda da yer lutfettiği için)/ Ongin 6: yarlıḳamış şaḍ atıġ anta bermiş (Tanrı'ya hizmet ettiği için şaḍ adını ona vermiş)/ VIII. yy. Toy. 18.20 : (ış -1)/ Man. TT II 8, 69; 10, 80: yarlıġ yarlıḳadı (emretti)/ Man. TT II 8, 49: siz dındarlar yarlıḳasar (eğer siz seçilmişler, emrederseniz, buyurursanız)/ Man. TTII 8, 39: siz meni yarlıḳaġay nomḳa tutġay dındar ḳılġay (siz bana merhamet edecek, bana gerçek öğretileri öğretecek ve beni seçilmişlerden biri yapacaksınız) / VIII. yy. Uyg. Man. TT III 131: yarlıḳamış yarlıġıġ / MII 8, 15, 16: yaruḳ teŋriler yarlıḳazunın (aydınlık tanrı merhamet etsin)/ TT III, 109: üleyü yarlıḳadıŋız (dağıtmayı lutfettiniz)/ Chr. (Heod.) UI 5, 3 vd. ınça tėp yarlıḳadı olarḳa (onlara şöyle diyerek buyurdu)/ UI 7, 7: saḳınçın bilü yarlıḳap (onların düşüncesini bilerek lutfetti)/ Bud. PP 4, 4; 5, 7; 8, 3: ınça tėp yarlıḳa- (şöyle diyip merhametli bir şekilde söyledi)/ TT VIII H6 : bu sudarıġ yarlıḳadı (bu sutra öğüt verdi)/ TT X 556 : teŋri burxan yarlıḳamış köni kėrtü nom (gerçek öğreti buda tarafından öğütlenmiş)/ U III 68,25 (aḍırtlıġ)/ TT IV 12, 36 : yazuḳumuznı boşuyu yarlıkazunlar (bizi günahlarımızdan arındırarak bağışlasınlar) / Civ. Usp. 88, II (uḳ-); Usp. 48 (yarlıġ 1)/ IX. yy. O. Kır. Mal. 3, 5 (üze)/ XI. yy. Xak. KB 397: ḳamuġ mu'minıġ sen tüzü yarlıḳa (bütün inananları sen bağışla) / KB 495: yatıġ yarlıḳaġıl (merhametinle muamele et)/ KB 896: ėlig yarlıḳadı bu sözler köni (hükümdar bu sözleri doğru buyurdu); 959; 5835/ XIII. yy. KBPP 27: bėrü yarlıḳamış turur (vermek lutfunda bulunmuştur)/ Tef. 145: yarlıḳa- "buyurmak"/ XIV. yy. Muh. Mel. 26, 9; Rif. 109: yarlıġa- "affetmek"/ XV.yy. Çağ. San. 338v.10 yarlıġa-/ XIII.yy. Xwar. Ali 53; Qutb 71; Nahc. 3, 1: yarlıḳa- " merhamet etmek, affetmek"/ XIV.yy. Kom. CCI CCG; GR 116 yarlıġa- / yarılġa-/ XIII.yy. Kıp. Hou. 34, 19 yarlaġa- " merhamet etmek" / XIV. yy. İd 93. yarlıġa- "affetmek"/ XV.yy. Tuh. 17b3: esirge- / yarılġa-/ XIV.yy. Osm. TTS I 789; II 1005; III 775; IV 849 (Clauson, 1972, s. 1013)

Divānü Lügat'it- Türk'te Yer Alan Kayıtlar

DLT'de bu fiile ait kayıt yoktur.

Nehcü'l- Ferādis'te Fiilin Kullanım Şekilleri

"Manevi" kullanım özelliğiyle görülür.

Tanrının Günahları Affetmesi

41 örnekte görülür.

-Eger iʻtiḳad birle tevbe ḳılsa, cümle ḳılınmış yazuḳlarını **yarlıḳayur-men**. (NF, 60-4)

(Kulum) inanarak tövbe ettiğinde bütün günahlarını bağışlarım. (Aktan, 2017)

-Ḳayu mu'min ve muvaḫḫid ėkki rekʾat namāz ḳılsa kim ol ėkki rekʿat içinde nefsni aŋa dünyā sözin sözlemese Ḥaḳ tvt ol ḳulnuŋ cümle yazuḳlarını **yarlıḳar**, anadın tuġmış teg yazuḳsuz bolur. (NF, 244-4)

Hangi mümin ve Allah'ı (cc) bir bilen kimse, içinde, nefsinin kendine dünya sözü söylemediği iki rekāt namaz kılarsa Cenabıhak onun bütün günahlarını bağışlar. (Aktan, 2017)

Taḳı kıyāmat (11) kün bolsa āvs, bu ḥec yolında vefātı bolġan ḳulġa Ḥaḳ teʿālā aytur: Ey ḳulum, sen menim ėwümge (12) ziyārat ḳılmaḳ üçün keldiŋ, taḳı Mekke yolında vefātıŋ boldı. Ėmdi saŋa destūr bėrdim öz ehl-i beytiŋdin (13) yetmiş kimerseni şafāʿat ḳılġıl taḳı men seniŋ şafāʿatıŋnı ḳabūl ḳılayın tėp ḥitab ḳılġay. Bu muʾmin taḳı (14) yetmiş kişike şafāʿat ḳılġay öz ehl-i beytidin. Ḥaḳ tvt taḳı ol kimerselerni **yarlıḳaġay** tėp (15) aydı. (NF, 270-14)

Kıyamet günü ise hac yolunda vefat eden bu kişiye Cenabıhak "Ey kulum! Evimi ziyaret etmek için geldin ve Mekke yolunda vefat ettin. Şimdi sana izin verdim, soyundan yetmiş kişiye şefaat et, senin şefaatini kabul edeyim" diye hitap edecek. Bu mümin de kendi soyundan yetmiş kişiye şefaat edecek, Cenabıhak da o kimseleri bağışlayacaktır." (Aktan, 2017)

-Taḳı cümle kerimlerniŋ kerimi men turur-men. Cümlesini raḥmat ḳıldım, **yarlıḳadım**. (NF, 272-5)

"Cömertlerin en cömerdi benim. Bu yıl haclarını kabul etmediğim kişilerin haclarını, kabul edilenlere bağışladım, acıdım, hepsini affettim". (Aktan, 2017)

-Ḥaḳ teʿālā meni **yarlıḳadı** taḳı aydı kim: Ey Muḥammed ʿibnü Ḥasan, men seni ʿaẕāb ve ʿuḳubat kılmak (5) tilese erdim, seniŋ içiŋde bu ʿilmni ḳoḍmagay erdim. (NF, 197-14)

Cenabıhak beni bağışladı. Ey Muhammed ibn-i Hasan! Ben seni cezalandırmak, sana ceza vermek işteseydim senin içine bu ilmi yerleştirmezdim (buyurdu) (Aktan, 2017)

Ḫaḳ tvt bu altı yüz miŋ (14) kişini ol, altı kişike bağışladı taḳı cümlesini **yarlıḳadı**. (NF, 271-14)

Cenabıhak bu altı yüz bin kişiyi altı kişiye bağışladı ve hepsini affetti. (Aktan, 2017)

-Kim kim ʿArafatda vuḳūf keltürse, şeksiz muʿayyen bilsün kim, Ḫaḳ teʿālā meni **yarlıḳadı**. (NF, 275-13)

Yani bir kimse Arafat'ta vakfeye dursa hiç şüphesiz Cenabıhak beni affetti, diye inansın (Aktan, 2017)

-Ey muḥaddis, Ḫaḳ tvt seni **yarlıḳamadı-mu**? tep suʾāl ḳıldım. (NF, 232-4)

Ey hadisçi! Cenabıhak seni bağışlamadı mı? diye sorduğumda... (Aktan, 2017)

-Ḫaḳ teʿālā bu kitabnı cemʿ ḳılġan ʿāsi ve cāfi ḳulını **yarlıḳaġay**. (NF, 3-1)

.....bu kitabı yazan- bendeniz- günahkār ve zalim kulunu Cenabıhakk'ın bağışlayabileceği umulur (Aktan, 2017)

(NF, 229-2) (NF, 372-14) (NF, 76-16) (NF, 83-17) (NF, 126-8) (NF, 126-9) (NF, 170-9) (NF, 256-15, 256-16) (NF, 276-2, 276-3) (NF, 327-3) (NF, 443-12) (NF, 443-14) (NF, 86-3) (NF, 116-1) (NF, 147-12) (NF, 395-14) (NF, 120-1) (NF, 313-14) (NF, 314-15) (NF, 84-1) (NF, 49-1) (NF, 432-14) (NF, 116-2) (NF, 117-7) (NF, 349-11) (NF, 184-14) (NF, 232-5) (NF, 275-12) (NF, 282-3) (NF, 254-14)

Peygamberin Allah'tan haber nakletmesi

82 örnekte görülür.

-Yana Peyġāmbar ʿas ḫabar bėrü **yarlıḳadı** kim, ḳayu (3) kimerse özi üçün taḳı oġlanları üçün taḳı ehli üçün ḥalāl ṭalab kılsa, ol kimerse Ḫaḳ teʿālā riżāsı (4) üçün kāfir birle ġazāt ḳılmış teg bolġay. (NF, 294-2)

Hz. Peygamber(sav) yine haber verip buyurdu: "Kim kendisi, çocuğu ve ailesi için helal isterse Cenabıhakk'ın hoşnutluğu için kāfirlerle savaşmış gibi olacak ve kıyamet gününde şehitler makamında olacaktır"(Aktan, 2017)

-Ḫaḳ teʿālā ol ḳullardın rāżi bolur kim ḫatunını ḳoyup oġul ḳızlarını terk (17)ḳılıp cānından keçip (Ḫaḳ) teʿālā riżāsı üçün kāfirlar birle uruşmaḳ üçün saf tartsalar Ḫaḳ teʿālā ol ḳullardın (314) (1) ḫoşnud bolur, tep ḫabar bėrü **yarlıḳar**. (NF, 313-17)

Hz. Peygamber (sav) haber verip şöyle buyurdu: Yüce Allah'ın (cc) razı olduğu yerlerden üçüncüsü, hanımını, oğlunu ve kızını bırakarak hayatını feda edip yalnızca Allah (cc) rızası için kāfirlerle savaşmak için saf tuttukları yerdir. (Aktan, 2017)

Taŋrı teʿālā raḥmat ḳılsun (2) ol muʾminḳa kim tünde ḳopup namāz ḳılsa taḳı ḫatunını oygarsa, ol takı namaz ḳılsa. Eger ḫatunı oyanmaz bolsa, (3) yüziŋe suw saçsa (NF, 314-1)

Hz. Peygamber (sav) dua edip şöyle buyurdu: "Gece kalkıp namaz kılan ve namaz kılması için hanımını da uyaran, eğer uyanmayacak olursa hanımının yüzüne su serpen kimseden Allah (cc) razı olsun".(Aktan, 2017)

-Peyġāmbar ʻas ḫabar bėrü andaġ **yarlıḳadı** kim: Eger cümle ferişteler taḳı (14) yer yüzindeki cümle ḫalāyıḳlar yıġlışıp ittifāḳ ḳılıp bir muʾminni öltürür bolsalar, Ḥaḳ tvt cümle- (15)-sini yüzün ḳuyu tamuġḳa kemişgey, tėp aydı. (NF, 336-13)

"Bütün melekler ve yeryüzündeki bütün insanlar anlaşarak bir mümini öldürse Cenabıhak hepsini yüzü aşağı cehenneme sokacaktır" (Aktan, 2017)

-Peyġāmbar ʻas andaġ ḫabar bėrü **yarlıḳadı**: Ḳayu mumin ve muvahhid bir ʿālimḳa yeti kün Ḥaḳ riżāsı (7) üçün ḫıdmat ḳılsa, Taŋrı teʻālāḳa yeti miŋ yıl ḫıdmat ḳılmış teg bolġay. (NF, 198-6)

Hz. Peygamber (sav) haber verip şu şekilde buyurdu: "Allah'ın (cc) birliğine inanmış herhangi bir mümin, bir ālime Allah (cc) için yedi gün hizmet etse Yüce Allah'a (cc) yedi yıl hizmet etmiş gibi olacak..." (Aktan, 2017)

-Peyġāmbar ʻas ḫabar bėrü (10) **yarlıḳar**. Ḳayu muʾmin ve muvaḫḫid kim ʿilmni ʿālimlarnı sewer bolsa, tirigliki içinde ne kim ḫaṭā ve zellet bu ḳuldın (11) kelür bolsa, egnindeki ferişteler ol ḫaṭālarnı bitimegeyler tėp **yarlıḳadı**. (NF, 219-11)

Hz. Peygamber (sav) haber verip şu şekilde buyurdu: "Hangi mümin, ilmi ve ālimleri sever, kendinden de günah ve kusur meydana gelirse omzundaki melekler o günahları yazmaz" (Aktan, 2017)

-Peyġāmbar (3) ʻas ḫabar bėrü **yarlıḳar**: Bu musulmanlık dini gariblukın zāhir boldı, ḳıyāmat etekinde taḳı ġaribluḳın ḳaytġay. Ḫoşluḳ bolsun ġariblarḳa! (NF, 7-3)

İmam Sagāni (7) Meşāriku'l-Envār adlı kitabında şu hadisişerifi bildirmiştir: "İslam dini garip olarak başladı, kıyamete yakın yine garipliğe dönüşecektir. Ne mutlu o gariplere!" (Aktan, 2017)

-Peyġāmbar ʻas ḫabar bėrü **yarlıḳar**: Ḳayu muʾmin (16) ve muvaḫḫid ġaribluḳda öler bolsa, Ḥaḳ tvt ol ḳulġa şehidler sevāb rūzi kılur. (NF, 18-15)

Hz. Peygamber (sav) haber verip şu şekilde buyurdu: "Hangi mümin ve Allah'ı (cc) bilen biri garip durumda ölürse Cenabıhak o kula şehitler sevabı verecek ve onu kabir azabından koruyacaktır".(Aktan, 2017)

Diğer örneklerin geçtiği sayfa ve satır numaraları şu şekildedir: (NF, 35-2) (NF, 36-6) (NF, 43-9) (NF, 50-2) (NF, 62-9) (NF, 68-16) (NF, 74-5) (NF, 94-5) (NF, 123-2) (NF, 137-10) (NF, 156-16) (NF, 185-14) (NF, 192-16) (NF, 206-15) (NF, 208-2) (NF, 211-6) (NF, 219-10) (NF, 228-9) (NF, 230-1) (NF, 233-2) (NF, 241-2) (NF, 244-2) (NF, 248-3) (NF, 249-15) (NF, 250-7) (NF, 254-9) (NF, 254-16) (NF, 260-2) (NF, 260-7) (NF, 261-3) (NF, 265-

1) (NF, 269-14) (NF, 274-6) (NF, 274-12) (NF, 282-12) (NF, 293-16) (NF, 303-3) (NF, 303-11) (NF, 304-3) (NF, 304-16) (NF, 305-7) (NF, 305-11) (NF, 306-1) **(NF, 312-7)**(NF, 323-8) (NF, 346-7) (NF, 362-13) (NF, 368-12) (NF, 371-5) (NF, 371-12) (NF, 371-15) (NF, 372-1) (NF, 377-9) (NF, 377-10) (NF, 378-15) (NF, 381-1) (NF, 384-6) (NF, 390-12) (NF, 391-15) (NF, 401-2) (NF, 412-12) (NF, 422-17) (NF, 433-17) (NF, 442-8) (NF, 100-5) (NF, 188-5) (NF, 384-8) (NF, 401-3) (NF, 285-3) (NF, 285-10) (NF, 288-15) (NF, 270-1) (270-9) (411-13) (10-17)

Peygamberin buyurması, söylemesi

13 örnekte görülür.

-Peyġāmbardın sas andaġ **yarlıḳar**: Ḳayu muʾmin ve muvaḥḥid birle ḥadisni (6) menim ḥadisleridin işitmegenlerke tegürse. (NF, 2-5)

-Peyġāmbar ‘as andaġ **yarlıḳar**: Eger mendin soŋ Peyġāmbar kelmek revā bolsa erdi, ol Peyġāmbar (17) ʿÖmer bolġay erdi tėdi. (NF, 104-16)

-Peyġāmbar ‘as andaġ **yarlıḳar** kim Ḥaḳ tvt ḳaçan kim uçtmaḫnı öz ḳudratı (3) birle yarattı. (NF, 61-2)

-Peyġāmbar ‘as **yarlıḳar**: Ol Taŋrı birle (8) ḳasem yād ḳılur-men kim Muḥammedniŋ rūḥı anıŋ taṣarrufunda turur. (NF, 77-7)

-Peyġāmbar ‘as andaġ **yarlıḳar** kim: Ḳayu kimerse kim bir çıpçuḳnı oynayu boġuzlasa yemek üçün (6) taḳı yemese, ḳıyāmat kün bolsa, avs, ol çıpçuḳnı Ḥaḳ tvt tirgüzgey taḳı til bėrgey. (NF, 185-5)

-Peyġāmbar ‘as andaġ **yarlıḳar**. (NF, 208-4)

-Maʿnisi ol bolur kim Peyġāmbar ‘as (6) andaġ **yarlıḳar** ‘ilm istemek fariża turur. (NF, 229-6)

-Peyġāmbar (13) ‘as andaġ **yarlıḳar** kimi ḳayu muʾmin ve muvaḥḥid kin erte ḳopsa taḳı bir mesele ögrense. (NF, 230-13)

-Selām (4) ḳıldım erse, Peyġāmbar ‘as taḳı cevāb **yarlıḳadı**. (NF, 11-4)

-Peyġāmbar ‘as cevāb **yarlıḳadı** (286) (1) taḳı aydı: Ey abuşḳa, bu ogluŋ sendin şikāyat ḳılu turur. (NF, 285-17)

-Peyġāmbar ‘as aydı: Bāḳi (10) ḳalıp turur, tep cevāb **yarlıḳadı**. (NF, 290-10)

-Peyġāmbar (16) ‘as andaġ **yarlıḳadı** kim bu oġul kızınıŋ ḫoş yıḍıġı din turur, tėdi. (NF, 291-16)

-Bir kün Peyġāmbar ‘as bizlerke ḥikāyat ḳılu andaġ **yarlıḳadı**. (NF, 292-7)

-Avval ʿUmm-i Saʿd (3) atlıġ ḫatun Peyġāmbar ‘as’ka selām ḳıldı erse, Peyġāmbar ‘as taḳı cevāb **yarlıḳadı**. (NF, 26-3)

-ʿĀdam Peyġāmbar taḳı cevāb **yarlıḳadı**, (12) aydı. (NF, 53-11)

13. YAWU-: Yaklaşmak, cinsel ilişkide bulunmak

Clauson'un Sözlüğünde Yer Alan Kayıtlar

Clauson 'da sözcük "yagu-" olarak geçer. Clauson fiilin "yaklaşmak" anlamında olduğunu, yak- (2) ile eş anlamlı olduğunu fakat morfolojik olarak bağlantılı olup olmadığının belirsiz olduğunu dile getirir. Çağdaş Türk lehçelerinden yalnızca Kuzeydoğu grubunda Kumandu lehçesinde, Kırgızcada ve Kazakçada yaşadığını ifade eder ve şu açıklamalar ile örneklere yer verir:

Kumandu lehçesi: Tel. RIII 535 yu- / Kırgızca ju-/ Kazakça ju-/ VIII.yy. Uyg. Man. MIII 7, 8: ay teŋri ordusı kün teŋri ordusıŋa yaġuyur (ay tanrısı güneş tanrısına yaklaşıyor) / Bud. UIII 43, 28 : ölüm öḍi yaġuduḳda (ölüm zamanı yaklaştığında)/ Xak. XI.yy. Kaş III 89 (yagur-, yagumak) : beg kelmeki yagudı (beyin gelme zamanı yaklaştı) ; Kaş. II 148, 7 de benzer anlamdadır./ KB 1631: yaġudı tileki (o isteklerine ulaşmaya yaklaştı)/ KB 2349: yaġıḳa yaġusa (eğer düşmana yaklaşırsa)/ XIII.yy. At. 379: isizke yavuma (kötü insana yaklaşma); Tef. 131 yavu- da aynı anlamdadır./ XIV.Muh. yagu-/ Rif. 114 (tek örnek) yagur-/ XV.yy. Çağ. Vel 402-5 yawu- , yakın ol-, yakın var- "yaklaşmak" (Clauson, 1972, s. 898)

Divānü Lügat'it- Türk'te Yer Alan Kayıtlar

Beg kelmegi yaġudı

-Beyin gelmesi yaklaştı. (Atalay, 2006, DLT III, 89-13-14-15)

Nehcü'l- Ferādis'te Fiilin Kullanım Şekilleri

A. Manevi Kullanım

Ölüm vaktinin yaklaşması

7 örnekte görülür.

-Uluġlarda biri taḳı bir 'azizniŋ āḫir vaḳtı **yawuḳmış** erdi. (NF, 299-6)

Büyüklerden birinin ölüm vakti yaklaştı (Aktan, 2017)

- barça ḫalḳ bildiler (12) kim Peyġāmbar 'as'nuŋ barur vaḳtı **yawudı** tep. (NF, 84-12)

....herkes, Hz. Peygamber'in ahirete girme vaktinin yaklaştığını anladı. (Aktan, 2017)

-Ḳaçan kim (12) 'Osman rażhu bu tüşni kördi erse, bildi kim şehādat **yawudı** tėp. (NF, 134-12)

Hz. Osman bu düşü görünce şehitlik vaktinin yaklaştığını anladı. (Aktan, 2017).

-Men andaġ sezer-kim ecelim **yawudı** (NF, 157-14)

Ben ecelimin yaklaşmış olduğunu düşünüyorum. (Aktan, 2017)

-Ol ṣāliḥ kimerseke ecel **yawudı** erse, (6) ewinde bir buzaġu bar erdi. (NF, 341-5)

Ölümüne yakın o ulu kişinin evinde bir buzağısı vardı (Aktan, 2017)

Namaz vaktinin yaklaşması

1 örnekte görülür.

-Emdi ol vaḳt **yawudı**, tėdi taḳı turdı taḳı ābdast ḳıldı. (NF, 153-8)

Şimdi o vakit yaklaştı, dedi ve kalkıp abdest aldı. (Aktan, 2017)

Kıyametin yaklaşması

1 örnekte görülür.

- (Arapça) ḳıyāmat **yawudı**. (NF, 35-4)

Kıyamet yaklaştı (Aktan, 2017)

B. Maddi Kullanım

Mekkeye yaklaşmak

1 örnekte görülür.

-Ḳaçan kim Mekkeke **yawudılar** erse, Mekkeniŋ uluġı (4) Abdu'l-Muttalib erdi. (NF, 42-3)

Mekke'ye yaklaştıklarında, Mekke'nin önderi Abdülmuttalip'in develeri vardı. (Aktan, 2017)

Gün doğumunun yaklaşması

1 örnekte görülür.

-Kün tuġmaḳḳa (9) **yawudı** erse, ṣaḥābalar yıġılışıp Abdu'r-Raḥmān ʿibnü Afvnı keçürdiler. (NF, 118-9)

Güneşin doğması yaklaşınca sahabeler toplanıp Abdurrahman ibn-i Afv'ı getirip imamlığa geçirdiler. (Aktan, 2017)

Buğday ağacına yaklaşmak

1 örnekte görülür.

-Ḳayu niʾmet kim tileseŋiz bu uçtmaḫ niʾmetidin tenāvul ḳılıŋ velikin bu buġday yıġaçıŋa **yawumaŋ** (7) taḳı mundın yemeŋ, tėdi. (NF, 280-6)

"Cennetten dilediğiniz nimeti alın ancak şu buğdaya yaklaşmayın ve bundan yemeyin" (Aktan, 2017)

Köpeklerin türbe kapısına yaklaşması

1 örnekte görülür.

-Neçeme kim bu aw itlerini tufḳururlar, hėç bu itler ol turbat ḳatıŋa **yawumadılar** erse, (NF, 155-16)

Hayvanlar, köpeklerden ve panterlerden kaçıp gelip bu türbeye sığınınca köpekler ve panterler gelip türbeye yaklaşmayıp döndüler. (Aktan, 2017)

Erkeğin kadına yaklaşması

1 örnekte görülür.

-Yā Resūlallāhi, nefsüm aytur kim, özünŋni ḥasil ḳılġıl ḫatunġa yawuk bolmasun, oġul ḳız bolmasun (16) eger ḫatunġa **yawusaŋ**, oġul ḳız bolġay. (NF, 261-16)

"Ey Allah resulü! Nefsim, kendini hadım et, hanımına yaklaşma, oğlun kızın olmasın. Eğer hanımına yaklaşırsan oğul kız olacak". (Aktan, 2017)

14. YAWUN-: Yaklaşmak, yakın olmak

Clauson'un sözlüğünde ve Divānü Lugāt'it Türk'te sözcük yer almaz.

Nehcü'l- Ferādis'te Fiilin Kullanım Şekilleri

"Manevi" anlamda kullanılır.

Tanrıya yaklaştıracak ameller

1 örnekte görülür.

-Ḥaḳ teʿālā ḥażratıŋa (15) **yawunġu** eḍgü ʿameller (NF, 2-15; 229-3)

"Cenabıhakk'a yaklaştırıcı hayırlı ameller" (Aktan, 2017)

15. YIŞI-: Işımak, parlamak

Clauson'un Sözlüğünde Yer Alan Kayıtlar

Clauson'da sözcük "yaşu-" biçimiyle geçer. Clauson fiilin parlamak, aydınlatmak vb. anlamları olduğunu, *ya- ile ya da *yaş ve yaru- ile ilişkili olabileceğini, fiilin bazen yaru- ile birlikte hendiyodin olarak kullanılabildiğini ve Divanü Lügat'it- Türk'te sözcüğün farklı anlamlarda da kullanıldığını söyler ve şu açıklamalar ile örneklere yer verir:

VIII.yy. Bud. U II 37, 56 : yaltrı-/ TTV 4, 3: yaru-/ XI. yy. Xak.Kaş. III 89 : er yarudı yaşudı (adam sevindi ve eğlendi)/ XIV.yy. Muh. Rif. 114 yışı-/ XIV. yy. Xwar. Nahc. 241, 6: yüzleri yaruk yılduz tėg yışıġay (onların yüzleri parlak yıldız gibi ışıldayacak) / XIV.yy. Kıp. İd. 94 yışı- (Clauson, 1972, s. 977)

Divānü Lügat'it- Türk'te Yer Alan Kayıtlar

DLT'de bu fiil yer almaz.

Nehcü'l- Ferādis'te Fiilin Kullanım Şekilleri

"Manevi"anlamda kullanılır.

Yüzleri ışıldayan kavimler

1 örnekte görülür.

-Arāsatḳa kavmlar (6) kelgeyler, yüzleri yaruḳ yılduz teg **yışıġay**. (NF, 241-6)

Arasat meydanına bazı kavimler gelecek, yüzleri parlak yıldız gibi ışık saçacak (Aktan, 2017)

3. SONUÇ

1. NF'de "U-Z"arasında yer alan sevgi ifadesi taşıyan fiillerle ilgili toplam 194 örnek incelenmiştir. Fiillerden en çok kullanılanları sırasıyla şu şekilde tespit edilmiştir: 1. yarlıḳa- (136), 2. yawu- (14), 3. uy- (10).

2. En az kullanılan sevgi fiilleri ise sırasıyla şu şekildedir: uluġla-(1), umun- (1), yanaş- (1), yawun- (1), yışı- (1).

3. *Somut anlam* taşıyan sevgi fiilleri "maddi" ; *soyut anlam* taşıyan sevgi fiilleri ise "manevi" kullanım alanına ; bununla birlikte *beşeri sevgi* "maddi", *ilahi sevgi* ise "manevi" kullanım alanına dahil edilmiştir. Örneklere bakıldığında "manevi" kullanım alanına ait örnek sayısının 169 ; "maddi" kullanım alanına ait örnek sayısının ise 28 olduğu görülür.

4. NF'de sevgi ifadesi taşıyan fiillerin maddi ve manevi kullanım özelliklerine ayrı ayrı baktığımızda sonuç şu şekildedir : *ulan- (2 manevi), uluġla- (1 manevi), umun- (1 manevi), una- (2 maddi), uy- (5 manevi, 5 maddi), üḍür- (6 manevi, 2 maddi), yalbar- (2 manevi, 1 maddi), yanaş- (1 manevi), yapşun- (3 manevi, 5 maddi), yara- (3 maddi), yaraş- (3 maddi), yarlıḳa- (136 manevi), yawu- (9 manevi, 5 maddi), yawun- (1 manevi), yışı- (1 manevi).*

5. NF'de sevgi ifadesi taşıyan fiillerde genel olarak "manevi kullanım" örneklerinin "maddi kullanım" örneklerine oranla daha fazla olduğunu görürüz. Bu kuralı bozan özellikler *una-, yapşun-, yara-, yaraş-* fiillerine aittir. Bu fiillerde "maddi kullanım" oranının daha fazla oluşuna tanık oluruz.

6. NF'de sevgi ifadesi taşıyan fiiller içerisinde düzenli olarak başka bir kelime ile birlikte kullanılan örnekler de vardır. Bu tarz kullanım daha çok *yarlıḳa-* fiiline aittir. Peygamberin Allah'ın sözlerini aktarırken kullandığı *ḫaber bėrü yarlıḳa-* ve peygamberin sözleri için kullanılan *andaġ yarlıḳar* biçimleri buna örnektir.

7. *ulan-* fiilinin manevi kullanıma ait anlam özellikleri şu şekildedir: Ahirete kavuşmak (1), resūle kavuşmak (1).Maddi kullanıma ait örnek bulunmamaktadır.

8. *uluġla-* fiilinin manevi kullanıma ait anlam özellikleri şu şekildedir: Tanrıyı yüceltmek (1). Maddi kullanıma ait örnek bulunmamaktadır.

9. *umun-* fiilinin manevi kullanıma ait anlam özellikleri şu şekildedir: Tanrıdan merhamet ummak (1). Maddi kullanıma ait örnek bulunmamaktadır.

10. *una-* fiili yalnızca maddi kullanıma ait örnekleriyle görülür: Bir kadının bir erkeği kabul etmesi veya etmemesi (1), Puta secde etmemeyi istemek (1).

11. *uy-* fiilinin manevi kullanıma ait anlam özellikleri şu şekildedir: Peygambere tabi olmak (4), doğru yola girmek (1). Maddi kullanıma ait anlam özellikleri ise şu şekildedir: İnsanın kendi nefsine uyması (3) , dünyaya tabi olmak (2).

12. *üḍür-* fiilinin manevi kullanıma ait anlam özellikleri şu şekildedir: Tanrı'nın seçtiği kul (3), Tanrının peygamberi seçkin kılması (1), Tanrının varlığını, sonsuzluğunu seçmek, tercih etmek (1), meleklerin kadılık görevi için başka bir meleği seçmesi (1). Maddi kullanıma ait anlam özellikleri ise şu şekildedir:Müminlerin birbirleri arasında seçim yapması (2).

13. *yalbar-* fiilinin manevi kullanıma ait anlam özellikleri şu şekildedir: Tanrı'ya yalvarmak (2). Maddi kullanıma ait anlam özellikleri ise şu şekildedir : Su istemek(1).

14. *yanaş-* fiilinin yalnızca manevi kullanım alanına ilişkin örneği tespit edilmiştir: Cennetteki köşklerin insana yaklaşması (1).

15. *yapşun-* fiilinin manevi kullanıma ait anlam özellikleri şu şekildedir: Kabe'nin perdesine yapışmak(1), peygamberin sünnetine sıkı sıkı tutunmak(1), Cebrail'e sarılmak (1). Maddi kullanıma ait anlam özellikleri ise şu şekildedir: Bir nesneye tutunmak (4), karnın arkaya yapışması, zayıflamak (1).

16. *yara-* fiili yalnızca maddi kullanıma ait örnekleriyle görülür: Övgüye layık olmak (1), kadı olmaya layık olmak (2).

17. *yaraş-* fiili yalnızca maddi kullanıma ait örnekleriyle görülür: Müminlerin birbirleriyle anlaşması (2), kāfirle müslümanın anlaşması (1).

18. *yanaş-* fiili için yalnızca manevi kullanım alanına ilişkin örnekler tespit edilmiştir: Tanrının günahları affetmesi (41), peygamberin Allah'tan haber nakletmesi (82), peygamberin buyurması, söylemesi (13).

19. *yawu-* fiilinin manevi kullanıma ait anlam özellikleri şu şekildedir: Ölüm vaktinin yaklaşması (7), namaz vaktinin yaklaşması (1), kıyametin yaklaşması (1). Maddi kullanıma ait anlam özellikleri ise şu şekildedir: Mekke'ye yaklaşmak (1), gün doğumunun yaklaşması (1) , buğday ağacına yaklaşmak (1), köpeklerin türbe kapısına yaklaşması (1), erkeğin kadına yaklaşması (1).

20. *yawun-* fiili için yalnızca manevi kullanım alanına ilişkin örnek tespit edilmiştir: Tanrıya yaklaştıracak ameller (1).

21. *yışı-* fiili için yalnızca manevi kullanım alanına ilişkin örnek tespit edilmiştir: Yüzleri ışıldayan kavimler (1).

22. Çalışmanın hacmini aşması dolayısıyla burada metafor konusu incelenmemiştir; fakat ele alınacak sınırlı sayıda sözcükle sözvarlığı çalışması yapılırken, kavramsal metaforlara da bakılabilir.

23. Eser oldukça hacimli olduğundan "sevgi" ifadesi taşıyan fiiller üç bölüme ayrılmış, birinci bölüm olan "A-Ö" maddeleri arasında yer alan sevgi fiilleri ve ikinci bölüm olan "S-T" maddeleri arasındaki sevgi fiilleri tarafımızca iki ayrı çalışmada konu edilmiştir (Çubukcu 2023).Bu yayında ise çalışmanın üçüncü bölümü olan "U-Z" maddeleri arasındaki sevgi fiilleri incelenmiştir. Üç yayın

bir arada değerlendirildiğinde, Nehcü'l- Ferādis'te yer alan sevgi ifadeleri üzerine kapsamlı bir yorum yapma imkanı doğmuş olacaktır.

24. Belli bir dönemin söz varlığını ortaya koyacak olan bu çalışma, "sevgi" ifadesi içeren fiillerin hem Eski Türkçe ve Tarihi Türk Lehçeleri, hem de Çağdaş Türk Lehçeleri ve günümüz Türkiye Türkçesiyle benzerlik ve farklılıkları ortaya koyabilmesi yönüyle mühimdir. Çalışmanın söz konusu alanlarda söz varlığı çalışması yapacak olan araştırmacılara hem malzeme sunması hem de karşılaştırma imkanı sunması bakımından yol gösterici olacağını düşünüyorum.

KAYNAKÇA

Aktan, B. (2017). *Nehcü'l- Ferādis- Cennetlerin Aç*ık *Yolu.* Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Ata, A. (1998). *Nehcü'l-Ferâdis- Uştmahlarnın Aç*uk *Yolı III- Dizin-Sözlük*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Atalay, B. (2006), Kaşġa*rlı Mahmud- Dîvânu Lû*ġa*t-it Türk I-II-III- Çeviri.* Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Atalay, B. (2006), Kaşġa*rlı Mahmud- Dîvânu Lû*ġa*t-it Türk IV- Dizin.* Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Clauson, Sir G. (1972). *An Etymological Dictionary of Pre-Thirteenth Century Turkish*. Oxford: Oxford University Press.

Çubukcu, M. (2023), *Nehcü'l- Ferādis'te Sevgi İfadesi Taşıyan Fiiller*, Toplumsal Araştırmalar Merkezi, 2. Uluslararası Sosyal Bilimler Kongresi, 19-21 Mayıs, Kaş- Antalya (Sunulmuş, Özet Metni Basılmış Bildiri).

Çubukcu, M. (2023). Nehcü'l- Ferādis'te Sevgi İfadesi Taşıyan Fiiller- II, Bidgecongress Yayınevi, (Aralık- 2023 Yayımlanacak Kitap Bölümü) .

KISALTMALAR

NF: Nehcül- Ferādis

DLT: Divānü Luġat'it- Türk